

Ревнюк Наталія Іванівна

Revniuk Nataliia Ivanivna

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

nataliyarevnyuk75@gmail.com

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ РІЗНИХ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

PREPARATION OF STUDENTS FOR THE APPLICATION OF DIFFERENT METHODS OF SOCIAL WORK

У статті розглянуто особливості підготовки студентів у закладі вищої освіти до застосування різних методів соціальної роботи. Охарактеризовано компетентності, які необхідно сформувавши у здобувачів освіти ступеня бакалавра та магістра з соціальної роботи, відповідно до вимог Стандарту вищої освіти, галузі знань 23 Соціальна робота, спеціальності 231 Соціальна робота.

Здійснено аналіз вимог до професійної підготовленості фахівця, до рівня його знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного вирішення наявних соціальних проблем, його якостей та цінностей. Визначено функції фахівця з соціальної роботи у контексті готовності до застосування різних методів соціальної роботи.

Розглянуто підходи до оптимізації процесу підготовки здобувачів освіти у ЗВО: системний, інформаційний, особистісно зорієнтований, контекстний, рефлексивний, компетентнісний, діяльнісний, інтегративний.

Зроблено висновок про те, що професійну підготовку студентів до застосування різних методів соціальної роботи потрібно оптимізувати за рахунок мотивації здобувачів освіти до досягнення високих результатів навчання, формування активно-діяльнісного позитивного ставлення до

професійної діяльності, до вивчення дисциплін, передбачених Стандартом, використання освітніх технологій, методів, за рахунок активізації проєктної діяльності студентів.

Ключові слова: соціальна робота, методи, підходи, функції, Стандарт вищої освіти, компетентності, підготовка, здобувачі освіти.

The article considers the peculiarities of preparing students in higher education to apply different methods of social work. The competencies that need to be formed in applicants for bachelor's and master's degrees in social work are described in accordance with the requirements of the Standard of Higher Education, field of knowledge 23 Social work, specialties 231 Social work.

The analysis of the requirements to the professional training of the specialist, to the level of his knowledge, skills and abilities necessary for the effective solution of the existing social problems, his qualities and values is carried out. The functions of a social work specialist in the context of readiness to apply different methods of social work are defined.

Approaches to optimizing the process of training students are considered: systemic, informational, personality-oriented, contextual, reflective, competence, activity, integrative.

It is concluded that the professional training of students to use different methods of social work should be optimized by motivating students to achieve high learning outcomes, the formation of active positive attitude to professional activities, to study the disciplines provided by the Standard, the use of educational technologies, methods, due to the intensification of project activities of students.

Key words: social work, methods, approaches, functions, Standard of Higher Education, competencies, training, students.

У сучасних умовах життя людини в суспільстві змінилася докорінно, причому метаморфози торкнулися практично всіх сторін життя, кардинально змінивши їх на всіх рівнях – від індивідуальних умов життєдіяльності конкретної

людини до соціальних основ суспільства. Більшість інститутів, які визначали соціальну взаємодію людей, здійснювали соціальний вплив на них, ліквідовані, нівельований позитивний досвід соціально-педагогічної діяльності, накопичений протягом декількох десятиліть. У цій ситуації професійна підготовка фахівця до соціальної роботи є одним з головних способів реагування суспільства на нову соціальну ситуацію.

Як зазначено у дослідженні Г. Кучер на сучасному етапі розвитку українського суспільства проблеми соціальної роботи дозволяють виявити та скоригувати шляхи, напрямки та перспективи розвитку країни як соціальної держави. Крім того, саме завдяки соціальній роботі стала можливою переорієнтація соціальної політики від розподільних принципів через принципи адресності до принципів соціальної захищеності та справедливості. Оскільки соціальна робота є тим інструментом, завдяки якому відбувається впровадження соціальної політики, то значення цього виду діяльності полягає також не лише в окресленні та розв'язанні соціальних проблем населення, але й у можливості побудови України як соціальної держави загального добробуту [8, С. 210].

Ще в кінці XIX століття під впливом глобальних змін загострилися соціальні проблеми в мікросередовищі. Кардинальні перетворення в суспільстві і промисловому виробництві, зростання міст, війни, еміграція, швидке і хворобливе соціальне розшарування суспільства на бідних і багатих спричинили за собою руйнування сімей, ціннісних орієнтацій, зростання злочинності і багато інших негативних явищ.

Таким чином сучасна соціально-економічна та політична ситуація в країні призвела до виникнення безлічі соціальних проблем, з якими доводиться боротися особистості в процесі соціалізації, а, отже, до необхідності переосмислення соціальної роботи та підготовки фахівців до її здійснення.

Розробкою теоретико-методологічних засад соціальної роботи займаються вітчизняні вчені: О. Карпенко [6], Т. Семигіна [10], С. Харченко [12] та ін.

У державних документах, зокрема Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), наголошується на необхідності формування

компетентного фахівця, який володіє динамічною комбінацією знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну діяльність.

Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи в Україні базується на кваліфікаційних вимогах та призначена забезпечити той рівень професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, який дозволить успішно виконувати різноманітні функції соціальної роботи. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників розкрито у сучасних педагогічних дослідженнях. Зокрема, визначено теоретико-методичні засади професійної підготовки та професійного самовдосконалення фахівців із соціальної роботи (О. Карпенко [5], В. Корнещук [7], І. Мельничук [9]) та ін.

Виникнення нових суспільних проблем веде до змін у змісті соціальної діяльності, що, в свою чергу, висуває нові вимоги до суб'єкту, об'єкту, засобів і методів соціальної роботи. Напрямок змін залежить від мети соціальної діяльності як соціального замовлення. У соціальній роботі мета визначається і реалізується в залежності від конкретної соціальної ситуації, конкретної проблеми, особливостей об'єкта (конкретної особистості і середовища, що приводить до появи проблем), а успішна її реалізація – від формування у соціального працівника не лише інформаційно-правової, соціально-педагогічної, методичної, а й комунікативної компетентності.

Методична компетентність передбачає не тільки знання сутності, методики, технології, досвіду соціальної роботи, а й умінь їх застосування у практичній діяльності, вміння розробляти нові методики, технології, моделювати, проектувати соціальну діяльність з різними категоріями клієнтів.

Комунікативна компетентність тісно пов'язана не тільки зі знаннями соціального робітника теорії спілкування і наявністю організаторських умінь, але і з особистісними якостями.

Представлені в дослідженнях науковців (В. Баранюк [1], І. Бондарук [2], М. Волошенко [3], Д. Годлевська [4]) визначення професійних та особистісних

якостей, необхідних фахівцю з соціальної роботи, здійснено за певними категоріями: операційними, функціональними, стратегічними та особистісними.

Операційні якості передбачають швидке реагування на зміну професійної ситуації, наявність у фахівця відповідної освіти і загальної культури, компетентності у вирішенні різноманітних соціальних проблем, обізнаність в галузі педагогіки, психології, юриспруденції, медицини тощо. Функціональні якості передбачають сформованість культури міжособистісного спілкування; навичок оптимізації спілкування з клієнтами, представниками різних соціальних груп; умінь координувати соціальні зв'язки і відносини; фасилітаційних умінь; здатність до взаємодії з різними клієнтами на засадах спостереження і відбору соціально значущої інформації. Стратегічні якості забезпечують належну організацію соціально-значущої діяльності серед населення, координування соціально-правового захисту інтересів клієнтів і прийняття управлінських рішень, спрямованих на досягнення довгострокових стратегічних цілей.

Сформованість особистісних якостей визначає його професійну спрямованість на соціальну роботу та професійну придатність до неї.

Сутнісно-змістовна і структурно-функціональна характеристики підготовки бакалавра та магістра з соціальної роботи визначена у Стандартах вищої освіти, галузі знань 23 Соціальна робота, спеціальності 231 Соціальна робота. Відповідно до цих стандартів випускник, який отримав відповідну кваліфікацію зі спеціальності «Соціальна робота», повинен бути здатним розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери або у процесі навчання, у тому числі управління соціальними процесами та процесами, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, та зорієнтованих на подальшу фахову самоосвіту [11].

У Стандарті визначені вимоги до професійної підготовленості фахівця, до рівня його знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного вирішення наявних соціальних проблем, відповідно до яких випускник повинен вміти:

застосовувати методи профілактики для запобігання можливих відхилень у психічному розвитку, порушень поведінки, міжособистісних стосунків, для розв'язання конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин; використовувати методи соціальної діагностики у процесі оцінювання проблем, потреб, специфічних особливостей та ресурсів клієнтів; відбирати адекватні соціальним завданням методи діагностики і прогнозувати наслідки їх застосування; аналізувати свою діяльність з метою її вдосконалення та підвищення своєї кваліфікації; виконувати методичну роботу в методичних об'єднаннях і соціальних служб та ін.

Серед загальних якостей, що впливають на успішність соціальної роботи виокремлюємо також: здатність до доцільного посередництва між особистістю, сім'єю, суспільством, державними і громадськими структурами; емпатія; комунікабельність, екстравертність, вміння переконувати; вміння працювати в позиції неформального лідера, що сприяє прояву ініціативи; вміння співпрацювати.

Соціальна робота, на наше переконання, передбачає наявність у фахівців певних гуманістичних цінностей (усвідомлення самоцінності людської особистості, її індивідуальності і творчої сутності; соціально-педагогічної спрямованості (прийняття обраної професії, розуміння її творчої природи); професійно-етичної культури (єдність моральної сутності і зовнішньої поведінки, здатність співпереживати, співчувати).

Відзначаємо необхідність формування комунікативних якостей у складову професійної готовності соціального робітника як особливо значущу, приділяє велику увагу формуванню культури спілкування в процесі професійної підготовки. Вихід на професійний рівень соціальної роботи в нашій країні зумовлює обрання цієї професії людьми, що володіють особливими особистісними якостями: володіти комунікативними та організаторськими здібностями, високою духовною і загальною культурою. Він повинен вміти аналізувати соціальні явища, бачити своє місце і свою роль в захисті прав людини на гідне життя, мати тверді моральні принципи. Кодекс етики та

професійних умінь соціального працівника базуються на фундаментальних загальнолюдських цінностях, збільшенні гідності й унікальності кожної особистості, її прав і можливостей. Соціальний робітник повинен усвідомлювати свою моральну відповідальність перед клієнтом і суспільством, добровільно прийнявши на себе відповідальність в наданні допомоги людям, в поліпшенні якості їх життя.

Соціальний захист різних категорій населення є одним з найважливіших напрямків світової соціальної політики, що передбачає: активізацію діяльності соціальних служб, установ; посилення уваги до проблем професійної підготовки фахівців соціальної сфери, прояв інтересу до особистості професіонала, його особливостям, якостям, властивостям, його готовності до соціальної діяльності.

Розглядаючи зміст підготовки студентів до застосування різних методів соціальної роботи виокремлюємо такі функції фахівця з соціальної роботи:

1. Аналітично-діагностична функція: вивчає і реально оцінює особливості, ступінь ризику і спрямованість впливу соціального мікросередовища на особистість і соціальний статус клієнта.

2. Прогностична функція: планує свою діяльність на основі глибокого аналізу соціальної та педагогічної ситуації, програмує і прогнозує перспективи розвитку особистості в процесі її соціалізації, участь всіх суб'єктів соціальної діяльності, що мають можливість надати йому соціальну допомогу; визначає цілі та адекватні їм програми, їх реалізацію та ін.

3. Організаційно-комунікативна функція: забезпечує спільну діяльність, ділові та особисті контакти всіх суб'єктів соціальної роботи.

4. Охоронно-захисна функція: використовує правові норми в захисті прав та інтересів клієнтів; сприяє вживанню заходів державного примусу і реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які допускають прямі або опосередковані протиправні дії.

5. Психотерапевтична функція: надає допомогу у вирішенні конфліктів, зняття депресивного стану, змінюючи ставлення до життя, соціального оточення, організовуючи ситуацію успіху.

6. Реабілітаційна функція: організовує систему заходів щодо соціально-педагогічної реабілітації та підтримки осіб із «груп ризику», які з різних причин відчують соціально-економічні, професійні та інші труднощі в системі громадських, сімейних, інших відносин, що викликають різні форми соціальної дезадаптації.

Важливим напрямом оптимізації соціальної роботи та виконання означених функцій вважаємо вдосконалення підготовки фахівця, підвищення їхньої професійної компетентності. Серед ключових фахових компетентностей виокремлюємо здатність: до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці; застосовувати сучасні експериментальні методи роботи з соціальними об'єктами в польових і лабораторних умовах; оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси клієнтів та ін.

Оптимізація освітнього процесу у ЗВО реалізується на основі різних підходів: системного, інформаційного, особистісно орієнтованого, контекстного, рефлексивного, компетентнісного, діяльнісного, інтегративного та ін.

Застосування системного підходу дозволяє побудувати підготовку майбутніх фахівців до соціальної роботи як систему, тобто виділити компоненти, обґрунтувати зв'язки між ними, функції, стан, етапи становлення, визначити методи діагностики.

Рефлексивний підхід до підготовки студентів до професійної соціальної діяльності реалізується на принципі усвідомленої перспективи, коли на перше місце виходить самотворча діяльність студента.

У соціальній діяльності необхідна цілісність. З її технологічного ланцюжка не повинні випадати такі ланки, як аналіз, корекція, контроль і регулювання. В результаті відсутності або повного проблемного аналізу недостатньо чітко визначаються цілі соціальної діяльності, не забезпечується її результативність. Недостатня увага до контролю і регулювання не дає змоги вчасно організувати корекційну роботу.

Партисиптивний підхід, заснований на таких провідних функціях менеджменту як аналіз, планування, організація, керівництво, контроль, регулювання, дозволяє націлювати спеціаліста на цілісну реалізацію соціальної діяльності.

Контекстний підхід реалізується на принципах імітаційного моделювання, технологічності, проблемності, гнучкості, конструктивної взаємодії. Контекстний підхід забезпечує послідовне, безперервне і систематичне наближення студента до самостійної професійної діяльності.

Практико-орієнтований підхід до підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи дозволяє усунути недоліки у професійній підготовці фахівця, які полягають в недостатньому використанні практичних напрямків діяльності в освітньому процесі ЗВО і його відірваності від інноваційних напрямів та досвіду в сфері соціальної роботи з населенням

Контекстний підхід до навчання фахівця за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів і засобів дозволяє змоделювати предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності.

Специфіка підготовки фахівців з соціальної роботи детермінована умовами розвитку українського суспільства, які вимагають не просто фахівця вузької кваліфікації, а професіонала, здатного до усвідомлення своєї відповідальності, взаємодії на основі співпраці, поваги до особистості і її прав в особливих умовах її життєдіяльності (в суспільстві, сім'ї, колективі, групі та ін.)

Отже, професійну підготовку студентів до застосування різних методів соціальної роботи, на нашу думку, потрібно оптимізувати за рахунок мотивації здобувачів освіти до досягнення високих результатів навчання, формування активно-діяльнісного позитивного ставлення до професійної діяльності, до вивчення дисциплін, передбачених Стандартом, використання освітніх технологій, методик, які активізують проєктну діяльність студентів.

Проєктний підхід, який передбачає стимулювання діяльності студентів з проєктування та реалізації моделей вирішення соціальних проблем

розглядається нами як один з провідних в процесі підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи.

Створення соціальних проєктів під час навчання в університеті передбачає вивчення і облік змісту соціального замовлення, особливостей соціального середовища, способу життя, національних та інших соціокультурних факторів, що впливають на соціалізацію особистості.

Отже, соціальна робота в широкому сенсі слова являє собою загальну форму людської життєдіяльності, виникнення і розвиток якої пов'язаний з потребою суспільства і окремої людини в соціалізації, придбання або відновлення соціальної свідомості, соціального функціонування, соціальної поведінки та ін.

У сучасних умовах діяльність фахівців з соціальної роботи забезпечує сприяння людям з особливими потребами, обмеженими можливостями, які перебувають у складній життєвій ситуації, в успішному вирішенні їх життєвих проблем.

На всіх етапах соціальної роботи повинні дотримуватися особистісно-індивідуальний, соціально-активний, діяльнісний підходи, принципи послідовності і системності, природовідповідності і культуровідповідності, гуманізму і толерантності, співпраці і відповідальності та ін.

Однією з вимог, відображених в Стандарті вищої освіти, галузі знань 23 Соціальна робота є підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери або у процесі навчання, у тому числі управління соціальними процесами та процесами, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, та зорієнтованих на подальшу фахову самоосвіту.

Оптимізація освітнього процесу може здійснюватися за допомогою організації не суто навчальної, а навчально-дослідницької діяльності майбутнього фахівця з соціальної роботи. Підготовка компетентного фахівця до

роботи передбачає використання в процесі навчання у ЗВО завдань дослідницького характеру, залучення майбутніх соціальних робітників до вирішення соціально і професійно значущих соціальних проблем. Така діяльність вимагає від студентів проявів самостійності під час аналізу завдання і способів його розв'язання, залучення знань з різних розділів освітньої програми; здійснення навчально-дослідницької діяльності; формування у майбутніх фахівців дослідницьких умінь, аналітичних та евристичних методів пізнання, властивих психології творчості, перенесення знань з інших наук, винахідництво, оригінальні способи вирішення завдання, самостійного бачення проблеми. Для забезпечення якісного результату цього процесу необхідний тісний взаємозв'язок теоретичного навчання і видів практики.

Взаємозв'язок теоретичного навчання і практики здійснюється за допомогою інтегрування знань студентів з різних навчальних курсів (психологічних, соціально-педагогічних, соціологічних, медико-біологічних) під час розробки змісту завдань практики. Забезпечення єдності теоретичного навчання і практики в процесі професійної підготовки фахівців до роботи сприяє: осмисленню й застосуванню студентами на практиці теоретичних знань про людину і суспільство, отриманих під час вивчення дисциплін, передбачених Стандартом; усвідомленню їх значущості для успішної професійної діяльності; закріпленню емпіричних знань, отриманих на практиці; актуалізації, осмисленню практичного досвіду студентів.

Готовність студентів до використання різних методів соціальної роботи розуміємо як цілісне утворення, яке є результатом підготовки майбутніх фахівців в закладі вищої освіти до творчої соціально-педагогічної діяльності, що включає особистісну («хочу і маю для цього здібності»), теоретичну («знаю») і операційно-діяльнісну («вмію») готовність.

Література:

1. Баранюк В. В. Сутнісна характеристика професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. *Збірник наукових праць*

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».
Хмельницький, 2013. № 1. С. 24-28.

2. Бондарук І. І. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності на основі реалізації акмеологічного підходу: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2015. 23 с.

3. Волошенко М. О. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2016. 24 с.

4. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 23 с.

5. Карпенко О. Г. Професійно-орієнтовані технології як умова успішної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах вищого навчального закладу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління.* 2014. Вип. 19. С. 116–123.

6. Карпенко О. Г., Романова Н. Ф. Теорія та практика соціальної роботи : навчальний посібник. Київ. 2015. 408 с.

7. Корнещук В. В. Соціальний працівник: аналіз процесу професійного самовизначення. *Наукові записки Кіровоградського державного пед. ун-ту імені В. Винниченка. Серія: педагогічні науки.* Кіровоград, 2014. Вип. 131. С. 11–14.

8. Кучер Г. М. Інновації соціальної роботи в громаді із сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. *Педагогічні науки: збірник наукових праць.* Вип. 82, том 2, 2018. С. 207–212.

9. Мельничук І. М. Теоретичне обґрунтування професійної моделі соціального працівника. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Педагогіка*. 2008. № 4. С. 37–43.
10. Семигіна Т. В. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конф., 15–16 березня 2018 р. Київ. 2018. С. 90–194.
11. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти Бакалавр, галузь знань 23 Соціальна робота, спеціальність 231 Соціальна робота. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf>.
12. Харченко С. О., Кратінов М. С., Ваховський Л. Ц., Кратінова В. О., Песоцька О. П., Караман О. Л. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні. 2004. 244 с.